als de liefde waarmee hij ons heeft lief gehad. Dat alles zijn we hem schuldig, omdat hij de over ons van God gezalfde Koning is, en alleen wie er naar streeft, om met alle macht, in elk dier opzichten aan zijn Koning te geven wat hem als Koning toekomt, heeft het zedelijk recht om hem 't: „Leef, o, Koning leef," toe te zingen, en 't: „Gezegend zij de groote Koning die tot ons komt in 'sHeeren naam," met de gemeente des Heeren aan te heffen. Geheel onderscheiden hiervan zijn uiteraard de verplichtingen, die uit het behooren tot de zichtbare kerk voortvloeien. Na de *persoonlijke* verplichting komt thans als tweede groep de *kerkelijke* verplichting aan de orde.

„Houdende deze zijne kracht voor zijn God."

Dan zal hij den geest veranderen, en hij zal doortrekken, en zich schuldig maken, houdende deze zijne kracht voor zijnen God.
Hab. I : 11.

Van geweldenaars is sprake. Van Koningen van Babel en Assyrië die, regeerend over een machtig volk, en beschikkend over een talloos heir ruiters, volk na volk aan zich onderwierpen, en ten leste, ook op Sion azend, een Rabsakee, den sluwen veldheer, vlak voor de muren van Jeruzalem, den God Israëls lieten hoonen.

En van deze geweldenaars zegt nu God zelf tot Habakuk, dat ze zich hierin *principieel* schuldig stellen, dat ze deze hun kracht en macht, waarover ze beschikken, *houden voor hun god.*

Zoo spreekt de Kenner van hun hart. Hij bespiedt ze in hun triumfen, en spreekt nu uit wat in hun verborgen gedachten omgaat.

Want natuurlijk, voor het uitwendige vereerden deze koningen de afgoden van hun land. Voor die afgoden hadden ze schitterende tempels opgericht, bij die tempels waren priesters aangesteld en ook de koningen en de grooten des Rijks aanbaden die afgoden, en offerden mildelijk op hun altaren.

Maar die dienst in den tempel drukte niet uit, wat er in hun hart omging. Voor ieder menschenkind op aarde is *zijn wezenlijke God* datgene, waar zijn vertrouwen in rust, waar hij op bouwt, waar hij zijn heil van verwacht, en waarop hij zijn hope voor de toekomst heeft gesteld.

En dat vertrouwen nu, die zekerheid, die hope stelde een Sanherib en een Nebucadnézar niet op Bel of hoe hun goden in Ninevé en Babylon heeten mochten, maar die vastheid, voor nu en voor de toekomst, waanden ze te bezitten in hun geweldige heirmacht, in hun leger, waartegen niemand op kon. Die heirmacht was hunner. Eén woord over hun lippen, en die legermacht trok uit, en viel aan, en sloeg neer. Zooals de Heere zelf het aan Habakuk teekent. Het waren „paarden lichter dan luipaarden en scherper dan avondwolven". Ze vlogen als een arend, ze slorpten de volken op, en vingen buit als 't zand der woestijn. Ze beschimpten alle andere koningen, ze verguisden de prinsen, ze belachten de vestingen, en het werd al uitgevochten, geheellijk uitgevochten *met geweld*" (vs. 8—10).

En *dat geweld* nu, dat ze keeren konden tegen wien ze wilden, en waar niets tegen bestand was, dat was het waarop de Koningen van Babel hun vertrouwen stelden, dat *geweld*, die alles voor zich neerwerpende *kracht* die ze bezaten, *dat hielden ze voor hun god.*

Als dat leger geslagen werd, dan waren ze alles kwijt, dan hadden ze geen god meer. Uit hun tempels en van hun afgoden kon hun heil niet komen. Die waren goed om 't volk in ontzag te houden. Hun god, die hen alleen helpen kon, was hun kracht en hun geweld.

Scherp onderscheidt de Heere hier alsoo tusschen een dienen van zijn God in naam en voor den vorm, en tusschen datgene wat de wezenlijke aanbidding in het hart is.

Voor den vorm een god, dien men in zijn tempel aanbidt, maar zijn wezenlijke God zijn eigen ik en die kracht, die aan dat ik ten dienste staat.

Dit onderscheid nu geldt niet alleen voor de koningen van Assyrië en Babylon, maar voor ieder mensch en gaat door ook onder de Christenheid. Niet bij ieder eender, maar bij ieder op zijn eigen manier.

Den levenden God als zijn wezenlijken God te bezitten, is verreweg het gemakkelijkst en kost den minsten strijd voor de armen, voor de behoeftigen, voor de kleinen naar den wereld, die bijna geen *kracht* bezitten, en die daarom bijna niet in de verzoeking komen, om in hun eigen kracht hun god te zoeken.

Maar, als ge van uw God een *kracht* ontvingt, een *kracht* waarover ge beschikken kunt, een *kracht* die u in den strijd van het leven stemt, dan ligt in die *kracht* de verzoeking, om op die *kracht* in plaats van op uw God uw vertrouwen te stellen, en zoo, in plaats van in den levenden God, in deze uw kracht uw eigenlijken god te eeren.

Vandaar dat bij de „mannen van kracht" de echte Godsvrucht, helaas, zoo weinig gevonden wordt.

Het meest merkt ge dit bij de „mannen van het geld". Bij hen spreekt Jezus van den dienst van Mammon, die den dienst van Jehovah verdringt en onderdrukt.

Voor geld is schier alles te koop, bijna alles te verkrijgen. Wie schatten aan geld bezit, beschikt over een bijna grenseloose macht. Al wat zijn hart begeert is zijns. Hij beheerscht den toekomenden dag. Wat hem ook overkome, met zijn geld is alles te herstellen. Als zijn geld hem ontstolen werd, dan ware hij weg. Maar zoolang zijn enorme macht aan geld veilig in zijn schatkamer ligt, wat zou hij dan vreezen?

En neem nu aan, dat zulk een schatrijk man toch ook zijn God vereert, en tot zijn God bidt, en poogt op zijn God zijn vertrouwen te stellen, toch blijft het in zijn hart zoo vaak een tweeslachtig vertrouwen. o, Gewisselijk, hij weet dat hij ook met den levenden God moet rekenen. Maar als hij gebeden heeft, keert toch zijn hart zich zoo licht naar zijn schatkamer. Daar ligt zijn schat, en waar zijn schat is zal zijn hart zijn. Waarom zou hij niet ook ten overvloede op zijn God vertrouwen, maar zijn eigenlijke rust vindt hij toch in de wetenschap, dat zijn schat aan geld hem zijn toekomst verzekert.

En nu zijn er onder de groote geldmannen, die zóó rijk zijn, dat ze den levenden God geheel terzijde hebben gesteld, en volkomen atheïst zijn geworden, pure Mammondienaars. Maar ook onder de Christenen, die nog gelooven en nog bidden, zijn er maar te veel, die hun vertrouwen in twee deelen splitsen, een deel dat nog op God is gericht, maar een ander deel dat op het geld is gericht, en helaas, dan is soms dat deel dat op God gericht is, zoo klein, en dat andere deel dat op hun geld steunt, o, zoo groot.

Doch niet alleen in het geld komt de verzoeking om deze uw kracht voor uw god te houden. Die verzoeking komt in alle goed en in alle gave, die uw God u ter beschikking stelt.

Voor koningen en prinsen en potentaten ligt die verzoeking in hun regeermacht. Vroeger meer dan nu, omdat toen die regeermacht zoo geweldig was; en de uitkomst leert dan ook, dat deze machtigen der aarde, nu hun macht is ingeperkt, over het algemeen vroomer zijn, dan voorheen, en hun vroomheid meer meenen.

Maar behalve die regeermacht, is er ook macht van maatschappelijken aard. Macht, waarover de mensch beschikt, door zijn gaven en talenten. De één ontving genie, een ander groote talenten, een derde behoort tot een invloedrijk geslacht, een vierde heeft een forsch, imponeerend karakter. Er zijn groote geleerden, er zijn machtige kunstenaars, er zijn mannen wel ter tale, door het woord of door de pers. Ook zijn er sluwe, slimme, geslepen personen, die anderen te knap af zijn. Er zijn er die beter dan anderen met menschen weten om te gaan en daardoor in wijden kring hun invloed vestigen. Er zijn menschen van zeldzame werkkracht, van een sterke constitutie, van groote lichaamskracht. Kortom, er zijn allerlei gaven en talentenwaardoor de één-mensch boven den ander uitsteekt. En ook tot deze allen komt de verzoeking, om meer op hun persoonlijke kracht dan op hun God te vertrouwen, en zoovelen zijn er, die, al zeggen ze het niet, ja, al ziet ge hen soms nederig knielen, toch eigenlijk deze hun *kracht* voor hun god houden. Zelfs van de menschheid kan gezegd, dat ze, nu haar macht over de natuur zoo geweldig toenam, zich aanstelt, als had ze de liefde Gods niet meer van noode, en als kon ze zich zelve nu wel redden en er door helpen met *deze haar kracht.*

Wie nu een kind van God is, wil dit niet, en bedoelt het niet. Integendeel, hij blijft bidden, hij blijft tegen de verzoeking strijden, maar toch, hoe meer kracht God iemand gaf, des te geweldiger blijft voor hem de verzoeking. Vooral zoo ze voor die verzoeking zelve geen oog hebben. En er is zoo bijzondere genade noodig, om als men rijk in geld, maar vooral zoo men rijk in persoonlijke kracht is, het oprecht en geheellijk te meenen, als men zijn God aanroept, en niet onder zijn bidden door toch altoos, zij 't ook maar voor een deel, te steunen op deze zijn hem verleende kracht.

Een kleine naar de wereld heeft zooveel minder geloofsstrijd; maar de grooten naar de wereld, groot door regeermacht, invloed, geleerdheid, kunstgenie of door geld, ze hebben het in dien strijd met satan zoo hard te verduren, en eer het bij hen in volle oprechtheid komt tot een: Ik *niets*, gij *alles*, Heere! gaat het door zoo bange stormen bij hen heen!

Toch zijn er, ook onder de machtige potentaten, onder de schatrijken, onder de geleerdsten en invloedrijksten alle eeuwen door mannen en vrouwen geweest, die in dien bangen strijd heerlijk overwonnen hebben.

Hun is groote genade geschied, en voor die genade hebben ze gedankt, gedankt uit het diepste hunner ziele.

Acht-en-twintigste Jaarvergadering

VAN DE

Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag,

gehouden te LEEUWARDEN op 1 en 2 Juli 1908.

II.

DE JAARVERGADERING.

Des morgens te 10 ure was de groote zaal van de Harmonie bijna geheel gevuld met een dichte schare van mannen en vrouwen. Friesland en Groningen hadden, wat begrijpelijk is, het leeuwendeel van de aanwezigen geleverd, maar toch ook uit andere provincien waren er opgekomen; er waren tot Zeeuwen toe.

De leiding der jaarvergadering was aan Prof. Mr. D. P. D. Fabius opgedragen, die den aanwezigen verzocht te zingen Psalm 100; daarna Ps. 115 voorlas en toen in gebed voorging.

Vervolgens nam de Hoogleeraar het woord.

God heeft, aldus zing de Voorzitter aan, hemel en aarde geschapen. In dit woord ligt een gansche levens- en wereldbeschouwing. Daaruit ontspringt voor een goed deel wat het Calvinisme kenmerkt.

Er is een *hemel*. Hoe moest dit dag aan dag uitgeroepen worden over eene menschheid, die het in aardschgezindheid vergeet!

Maar er is ook eene *aarde*. Het is valsche hemelschgezindheid, welke daarmee niet rekent.

Er is hemel en aarde. En op aarde verkeert het best, wiens wandel „in de hemelen" is. (Filipp. 3 : 20)

Hemel en aarde zijn door *God* gemaakt. Ook de aarde. Wij mogen gebruiken de spijzen, „die God geschapen heeft tot nuttiging met dank zegging voor de gelooviven en die de waarheid hebben bekend." (1 Tim. 4 : 3) Wij weten, „dat een afgod niets is in de wereld, en dat er geen ander God is dan één." (1 Cor. 8 : 4*b*). Waarom zouden wij dan niet eten „al wat in het vleeschhuis verkocht wordt?" „De aarde is des Heeren, en hare volheid." (1 Cor. 10 : 25 en 26). Ja, „de aarde is des Heeren en hare volheid." Eet daarom niet, „zoo iemand tot ulieden zegt: Dat is afgodenoffer" enz. (1 Cor. 10 : 28*a*). „Ja, ik zeg, dat hetgene de heidenen offeren, zij den duivelen offeren, en niet Gode", enz. (1 Cor. 10 : 20*a*).

De „gansche aarde is mijne", zegt de Heere. (Exod. 19 : 5*b*) Zij bestaat alleen om Zijnentwil. De onbewuste schepping prijkt Gode ter eere. En met de stemmen, welke zij dag en nacht Hem ter verheerlijking doet hooren, moest in de zuiverste harmonie zich mengen een niet onderbroken lofzied van het bewuste schepsel als eene wolke des reukwerks.

God heeft de aarde geschapen. Hij stelde voor haar alle ordening vast, en heeft alleen recht over haar te gebieden. Geen eigenaar beschikt over zijn goed dan bij gratie van God. Jezus gebood de ezelin tot Hem te brengen en zeide: „indien iemand u iets zegt, zoo zult gij zeggen, dat de Heere deze van noode heeft, en hij zal ze terstond zenden." (Matt. 21 : 3*b*). En later: „Gaat heen in de stad tot zulk eenen, en zegt hem: de Meester zegt: Mijn tijd is nabij; ik zal bij u het Pascha houden met mijne discipelen." (Matt. 26 : 18)

God heeft de aarde geschapen. Daarom is alles wat tot het leven dier schepping behoort 's menschen belangstelling waard: het natuurlijke en het geestelijke; wetenschap en kunst; vorm en wesen; mensch en dier; Staat en maatschappij.

Maar ofschoon Hij de aarde schiep, toch gaf Hij haar aan der menschen kinderen. (Ps. 115 : 16) Niet den Hemel. Die is des Heeren. Daar heerscht God onmiddellijk; bleef alles en blijft het in ongerepte heiligheid.

De aarde evenwel gaf Hij aan der menschen kinderen. Dat is niet eene regeling over den grondeigendom, het vaststellen van landnationalisatie, of tot steun van Locke's leer, dat eerst door arbeid private eigendom verkregen wordt. Maar God heeft in zekeren zin de heerschappij gedeeld: in den hemel regeert Hij rechtstreeks, op de aarde zoude de mensch het doen. Wel in onderworpenheid aan Hem, maar toch in vrije toewijding.

Echter stond de mensch in valsche vrijheidszucht op; verbrak hij den zedelijken band met zijnen Schepper; wierp hij zich daardoor in den natuurlijken, geestelijken en eeuwigen dood; ontzonk hij aan het licht; verviel hij in slaafsche dienstbaarheid aan machten tegen zijne natuurlijke bestemming gericht.

Straks verzette zich naar het woord van de la Mennais ook de aarde tegen den mensch, doornen en distelen voortbrengende; en de mensch tegen alle gezag.

Eens wandelde de mensch in het licht. De Maistre zegt, dat de mensch zelfs met eene hoogere wetenschap, die der intuitie, is begonnen. Hij en anderen hebben terecht de opvatting bestreden, als ware de toestand der wilde volken 's menschen natuurstaat. De wilde volken zijn *verwilderd*. Minder dan andere door gemeene genade opgehouden. De zuiverste natuurstaat was bij den dageraad der schepping, toen de mensch oorspronkelijke gerechtigheid bezat, met helder bewustzijn Gods schepping door schouwde, God in haar verheerlijkende. Wij zijn daaraan ontzonken, niet door beschaving, maar door de zonde. Beschaving moet in zekeren zin juist tot den natuurstaat terugleiden.

Vóór den val was er vrije wetenschap. Geene verkeerde invloeden werkten op haar. Door de zonde kwam de wetenschap in handen en dienst des Boozen. Niet is in te denken tot welk eene ontzettende macht des verderfs zij soude worden zijn, hadde God den val ongestuit laten doorwerken.

Maar God heeft ook in de wetenschap de werking der zonde gestuit. Zoo straalt er reeds door Gods gemeene genade voortdurend licht uit de menschheid.

Toch blijkt telkens ook de gebondenheid der wetenschap door onnatuurlijke banden, als zij zich in verkeerde richting beweegt; zich tegen de waarheid kant; het licht, in Gods Woord ontstoken, zoekt terug te dringen.

En ook heeft God meer gedaan dan alleen een stuiten van het verderf.

Omdat Hij de aarde geschapen heeft, zal Hij in haar zegevieren. Door Jezus Christus, die den Booze overwonnen heeft. Ook de wetenschap is in beginsel volledig herwonnen. Christus is niet alleen voor de menschheid gestorven; ook voor de aarde, ook voor de wetenschap. Zoodat in Hem „alle de schatten der wijsheid en kennis verborgen zijn" (Col. 2 : 3). In Hem is de wetenschap weder vrij geworden.

In Christus is de hoogste vrijheid. „Indien dan de Zoon u zal vrijgemaakt hebben, zoo zult gij waarlijk vrij zijn." (Joh. 8 : 36)

De diepste slavernij is die der zonde. De slaaf kan de hoogste vrijheid deelachtig zijn; „die in den Heere geroepen is, een dienstknecht zijnde, die is een vrijgelatene des Heeren"; enz. (1 Cor. 7 : 22).

De Gereformeerde schat de tijdelijke dingen niet gering, maar evenmin het hoogst.

Het is een voorrecht 's morgens op te staan van onze legerstede. Maar bovenal hebben wij op te staan uit het graf van zonde.

De lamme kan heerlijker wandelen voor Gods aangezicht, dan wie frissche lichaamskracht bezit.

De arme in schamel gewaad, doch met het hemelsche bruiloftskleed, heeft uitnemender tooi dan wie dat mist.

De blinde kan zich door de zonne der gerechtigheid in heerlijker licht baden dan hij wiens oog onverzwakt is.

Velen roepen om een menschwaardig bestaan. Niet immer wordt daarbij bedacht, dat het meest menschwaardig is God te loven en Hem te dienen met alle macht.

Zoo is de hoogste vrijheid der wetenschap hare dienstbaarheid aan God, waardoor zij ontdaan is van alle macht, die haar in de ontwikkeling naar haren aard belemmert.

Emancipatie van de wetenschap is in Christus verkregen. De Heilige Geest is de ware emancipatiegeest; „waar de Geest des Heeren is, aldaar is vrijheid." (2 Cor. 3 : 17)

We moeten niet slechts *voortvaren*; ook *opvaren*. Ook de wetenschap moet opvaren tot vrijheid. Die vrije wetenschap is het voorwerp van de Hoogeschool onzer liefde. Om op te varen bindt zij zich aan het Woord van God.

Met Gereformeerde beginselen bedoelen wij niets anders. Wij, Gereformeerden, zijn niet uit den Hervormingstijd der 16de eeuw.

Terecht schrijft Groen van Prinsterer in zijne *Proeve over de middelen waardoor de waarheid wordt gekend en gestaafd*, dat het Protestantisme, als daarmeê de grondslag der kerkhervorming aangeduid wordt, het Christendom is, dat zich handhaaft tegen de onchristelijke begrippen, door welke Rome het oude algemeene geloof had verzaakt. Het is niet kortweg anti Roomsch. Het is anti-Roomsch, wijl het is het Bijbelsche Christendom. Maar omdat het dit karakter heeft, is de gelooviye Roomsche meer protestant dan het lid van den modernen Protestantenbond. Daarom ook is het Protestantisme niet iets geheel nieuws van de 16de eeuw. Van den beginne af, schrijft Groen, was het Protestantisme in de Kerk. Paulus en Petrus waren Protestanten. Ook de Kerk van Rome was eerst algemeen, daarna grootendeels Protestantsch. Het Protestantisme is de voortzetting der Apostolisch catholyke Kerk, waarvan het zoogenaamde catholicismus, gelijk het in de 15de eeuw en ook reeds vroeger bestond, slechts eene droeve verbastering was. „Het Papismus is nieuw en het Protestantismus is oud".

De Protestanten zijn niet *uit* de Kerk getreden. Er heeft *hervorming* van de Kerk plaats gehad, dus een *voortbestaan* van de *oude* kerk.

De Roomsche kan dit niet toegeven. Natuurlijk niet. Wij duiden hem dit niet euvel. Maar weigeren evenzeer op het Roomsche standpunt te komen, als ware het Protestantisme iets nieuws.

Onze geslachtslinie loopt in rechte lijn tot de Apostelen door. Er is niet een stuk tusschen uit. We voelen ons aan de Kerk van Augustinus en van Thomas a Kempis als de Kerk der vaderen verwant. Wij hebben ook onder de Pausen geleefd. Tot de 16e eeuw waren er Pausen in de Protestantsche Kerk. Toen heeft deze die hiërarchie terzij gezet.

De geest der Hervorming is oud. En de Gereformeerden hebben dien geest voor ons besef het zuiverst. Ook de Lutherschen zijn Gereformeerd. Maar de Gereformeerden het *meest* Gereformeerd.

We gaan zelfs verder dan tot de Apostelen terug. Evenals het staat, dat de Protestanten oud, en de Roomschen nieuw zijn, is de verhouding tusschen Christenen en Joden. De Joden zijn later gekomen dan de Christenen.

Ook Paulus leert immers telkens, dat de Christenen in rechte lijn afstammen van Mozes en Abraham.

Wel zijn de Heidenen ingeënt op den ouden stam, maar de ingeënte takken zijn nu juist „des wortels en der vettigheid des olijfbooms mede deelachtig geworden, en de natuurlijke takken zijn afgebroken." (Rom. 11 : 17) Al is God machtig ook deze „weder in te enten." (v. 23)

Ook Abraham is niet uit de werken gerechtvaardigd, maar hij „geloofde God en het is hem gerekend tot rechtvaardigheid." (1 Rom. 4 : 3) En het is hem toegerekend niet „in de besnijdenis, maar in de voorhuid." (v. 10) „Zoo verstaat gij dan, dat degenen die uit het geloof zijn, Abrahams kinderen zijn." (Gal. 3 : 7) „Wij dan, gerechtvaardigd zijnde uit het geloof," gelijk Abraham, „hebben vrede bij God door onzen Heere Jezus Christus", enz. (Rom. 5 : 1).

De rechtvaardiging uit het geloof alleen, die Christelijke waarheid, die zielskreet en heilsleus en vrijheidszang der Hervorming, was de Evangelie-prediking van Abraham in de 16de eeuw.

Ja, ook de Joden zijn gedoopt. Onze vaders zijn „allen in Mozes gedoopt in de wolke en in de zee." (1 Cor. 10 : 2) Reeds Noach heeft met de aarde den doop der gemeene genade in den zondvloed ontvangen. Welke doopen slechts het tegenbeeld waren van den doop in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes.

Tot „den huidigen dag toe, wanneer Mozes" onder het Jodendom „gelezen wordt, ligt een deksel op hun hart.

„Doch zoo wanneer het tot den Heere zal bekeerd zijn, zoo wordt het deksel weggenomen." (2 Cor. 3 : 15 en 16) Eerst dan zullen zij *Mozes* verstaan.

De Christenen zijn Israël. De Joden zijn van Israël afgevallen. Wij „zijn de besnijding, wij, die God in den Geest dienen, en in Christus Jezus roemen, en niet in het vleesch betrouwen"; ens.. (Filipp. 3 : 3) Dat is de eigenlijke besnijdenis. Gij zijt in Christus besneden „met eene besnijdenis die zonder handen geschiedt, in de uittrekking van het lichaam der zonden des vleesches, door de besnijdenis van Christus"; ens.. (Col. 2 : 11.)

De Gereformeerde voelt zich onmiddellijk aan Abraham verwant; ja, ziet zijn geestelijken stamboom doorloopen tot het Paradijs, tot het Evangelie, daar verkondigd, tot Jezus Christus als het zaad der vrouw, die *alleen* den kop der slang vermorzelen zou (Gen. 3 : 15), en zoo ook de wetenschap uit hare macht bevrijden.

In het Paradijs zit ook voor de wetenschap alles: hare oorspronkelijke vrijheid, hare dienstbaarheid, hare emancipatie.

Het is de toen verloren, maar op nieuw beloofde, en in Christus herwonnen vrije wetenschap, welke de Vereeniging voor H. O. op gereformeerden grondslag bedoelt.

Welk eene macht in het beginsel dier aldus bevrijde wetenschap schuilt, is eenmaal door ons Vaderland openbaar geworden.

De grootheid van ons volk stond in nauw verband met het Christelijk volksleven, maar ging ook voorbij, als dit beginsel verflauwde. Daarbij verkrijgt, volgens Groen van Prinsterer, onaandoenlijkheid voor hoogere beginselen voedsel in ons nationaal karakter en ons nationaal bedrijf. Bij den Nederlander is wellicht ook door de ongunstige werking van het klimaat zekere lauwheid. En de handel, waarvan wij leven, heeft eene strekking naar winzucht en eigenbelang. Slechts één middel is er waardoor de werking van inborst en bedrijf zegepralend bestreden wordt en is: de godsdienst. „Zonder het Christelijk geloof waren wij steeds een flauwhartig, baatzuchtig, alles behalve eerwaardig geslacht."

De Gereformeerde waarheid met name heeft vrijmakend gewerkt. In dien geest moet ook de wetenschap worden vrij gemaakt. In 1823 getuigde Da Costa: „zoo het doel van alle wetenschap de verheffing van ons hart tot God en Zijn Waarheid wezen moet, óf dat wij ons dan schamen over onze eeuw!"

„Uw woord is eene lamp voor mijnen voet, en een licht voor mijn pad." (Ps. 119 : 105) Dit getuigenis is de sleutel om de gevangenis te ontsluiten, waarin de wetenschap nog wel leeft, maar niet tiert.

Wie dat verstaat, moge dankbaar zijn voor wat de Heere in de stichting dezer Vereeniging schonk; dat Hij als instrument om haar in het leven te roepen den man gebruikt heeft, wiens naam, zoolang zij bestaan zal, onafscheidelijk aan haar zal verbonden blijven, — maar hij zal tevens gevoelen, dat er nog iets anders noodig is dan te loven en te roemen. We besitten de vrije wetenschap in Christus. En uit Hem voor een deel in de zijnen. Maar ook in dezen geldt: „Niet dat ik het alreede gekregen heb, of alreede volmaakt ben; maar ik jaag er naar, of ik het ook grijpen mocht, waartoe ik van Christus Jezus ook gegrepen ben." (Filipp. 3 : 12)

Als een heilige tempel heeft de wetenschap op te rijzen ter eere van God, die hemel en aarde gemaakt heeft, die ook in de aardsche schepping de verheerlijking van zijnen Naam bedoelt.

De wetenschap, die de Heilige Schrift doorvorscht; zij, die de geheimen der natuur ontdekt; zij, die het menschelijk lichaam onderzoekt; zij, die het leven des geestes nagaat; zij, wier voorwerp is het recht, — zij allen hebben in heilige harmonie den lof van 's Heeren werken te verkondigen.

God wil verheerlijkt worden door de wetenschap. Daarom is zij niet kortweg zaak van wie men de mannen der wetenschap noemt, maar die van alle menschen. Gelijk voor de zaken van den Staat niemand onverschillig mag zijn, maar ieder daarvoor mede-aansprakelijkheid heeft, zoo is het met de wetenschap ook. Werken voor haar, opdat zij beantwoorde aan haren aard, is aan ieder mogelijk. Door de kracht des verstands; door haar het goud en het silver te wijden; door de gave des gebeds.

Zij dat ook de vrucht van dit samenzijn, rustende op de belijdenis van God als schepper van hemel en aarde, aan wien ook van de aarde toekomt de glorie zijns Naams.

Toejuiching volgde op deze rede.

De Voorzitter deelde nu mee, dat de heeren Van Heemstra, De Waal Malefijt en Brummelkamp door de Kamerzitting verhinderd waren ter vergadering te komen; dat Prof. Bavinck reeds zijn woord had gegeven voor het Zendingsfeest te Wassenaar, en Prof. Biesterveld door ongesteldheid van zijn echtgenoote de vergadering niet bijwonen kon.

De *Voorzitter* stelde nu voor aan H. M. de Koningin het volgende telegram te zenden:

De Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag, te Leeuwarden vergaderd, gevoelt zich gedrongen aan Uwe Majesteit de betuiging te bieden van haar eerbiedige liefde, met de bede, dat God de Heere het Koninklijk Huis en Uwe Majesteit met Zijn zegen kroone. FABIUS.

Met warme geestdrift werd dit voorstel door de vergadering aangenomen.

Thans kwam in bespreking het jaarverslag. Onderdehand zou de stemming plaats hebben voor een lid van het Bestuur in de vacature, ontstaande door het aftreden van den heer *Th. Ruys Gzn.* De *Voorzitter* brengt aan de trouwe, nauwgezette werkzaamheid van den aftredende hulde, en zegt hem uit naam der Vereeniging hartelijk dank voor den arbeid der liefde ten haren behoeve verricht. Eveneens spreekt de Voorzitter een woord van dank aan het werk van het aftredend lid der Commissie van Toezicht op het geldelijk beheer, den heer *L. G. Weiss*, de incarnatie van solied geldelijk beheer. De vergadering onderschrijft deze dankbetuiging voor beide heeren met een krachtig applaus.

De *Voorzitter* vraagt of men de voordracht voor bestuurslid, door het Bestuur gedaan, wenscht aan te vullen. Daaraan bestaat blijkbaar geen behoefte.

Voorts wordt gevraagd of iemand namen wil noemen voor het vervullen van de vacature in de Commissie van Controle.

De heer *G. H. A. Grosheide* beveelt voor deze Commissie den heer J. Balhuysen aan; deze maakte er voorheen deel van uit; de Vereeniging zou er mee gebaat zijn, indien hij weêr herkozen. Andere namen werden niet genoemd.

Nadat de leden van het stembureau benoemd zijn, ontvangt *Prof. Rutgers* het woord, die enkele opmerkingen heeft over het jaarverslag, dat een optimistischen toon aanslaat en daardoor in een aangename stemming brengt. Zijn, zoo rees de vraag bij hem op, de mededeelingen en beschouwingen van het Bestuur hier en daar niet àl te optimistisch? Met betrekking tot één enkel punt is dat zeker het geval. In het verslag van de Vrije Universiteit (blz. XC) wordt, blijkbaar tengevolge van een misverstand bij de opgaven, vermeld, dat 66 studenten geëxamineerd zijn, en dat geen enkele zou zijn afgewezen. Dit nu is helaas niet juist; er zijn wel enkele afwijzingen voorgekomen. 't Is jammer dat dit verzuim in het verslag de afgewezenen niet helpen kan; ze kunnen er zich niet op beroepen en zeggen: het staat daar toch dat we niet afgewezen zijn. Spreker wijst op deze fout, opdat men niet in den waan zal komen, dat aan de Vrije Universiteit alles vanzelf gaat. Vrome zin en beginselvastheid, hoe onmisbaar ook, zijn hier niet genoeg, er moeten ook talenten zijn, en deze dienen door gedurig werken ontwikkeld. Mag spreker een wensch uiten, dan is het deze: het volgende verslag melde wederom dat er niemand werd afgewezen; maar melde het dan naar waarheid.

Maar wel kwam Spreker tot de straks genoemde bedenking, door hetgeen op blz. XXV vgg. over de financiën gezegd wordt. Ook hier rees bij hem de vraag: zijn directeuren niet wat te optimistisch? Maar toen hij die vraag zich stelde, gingen zijn gedachten terug naar den tijd, nu 29 jaar geleden, toen de Vereeniging werd gesticht. Hoe klein was toen de kring der belangstellenden! Toen Dr. Kuyper en Spreker tot Hoogleeraar werden benoemd, had de Vereeniging nog geen inkomen van *f* 4000 per jaar; wat moest daarvan terecht komen? vroeg men. Men zou de belangstelling zien te vermeerderen. De beide eerste Hoogleeraren en Mr. Keuchenius werden aangewezen om tot dat doel een propaganda-tocht door het land te doen. Zij besloten het eerst naar Friesland te gaan. De broeders Van Munster, Hoekstra en anderen meenden, dat men wel in Dokkum en Sneek eene meeting zou kunnen houden, maar nog niet in Leeuwarden, waar de kring van geestverwanten nog zoo uiterst klein was. We hielden hier toen wel eene Vergadering; maar de belangstellenden konden allen plaats vinden in eene ruime kamer, die den heer Oppedijk daarvoor afstond. En zie nu deze Jaarvergadering in Leeuwarden eens, waar zeker wel de meerderheid van elders kwam, maar waar toch uit Leeuwarden en zijn omtrek heel wat meer menschen zijn dan ook zelfs de grootste kamer zou kunnen bevatten! Welk een kolossale vooruitgang. Nooit hebben de Friezen ons teleurgesteld; ze hebben ons gesteund met hun gebed, met hun gaven, en 't waren mee hun zonen, die 't eerst aan onze Universiteit kwamen studeeren.

Zijn we te optimistisch? Die vraag zal Spreker hier nu niet behandelen: het is een vraag, waarop het antwoord moet gegeven worden door de leden en begunstigers zelven. Groote plannen zijn ontworpen, maar hun verwezenlijking vraagt meerdere inkomsten. Daarin ga nu ook Friesland voor. Het antwoorde op de vraag: Neen, directeuren waren niet te optimistisch; we kunnen méér dan zij verwachten; en voor dat meerdere kunnen brengen we ootmoedigen dank aan den Heere onzen God. (Applaus).

Prof. Dr. J. Woltjer maakt de opmerking, dat het zeer gewenscht zou zijn dat studenten in de natuurkundige faculteit zich aan de Vrije Universiteit reeds lieten inschrijven. Er zijn er thans slechts vier; doch als dit getal vermeerdert, zal dat een prikkel zijn om in de behoefte te voorzien. Dan zal men kunnen zeggen: zie, zoovele jongelieden willen studeeren aan de Vrije Universiteit; er *moet* plaats voor hen worden gemaakt; die faculteit moet er komen. We moeten ook in dezen vooruit om ons ideaal: een volledige Universiteit, te bereiken.

De heer *G. H. A. Grosheide* vraagt, of men niet van oordeel is, dat aan studenten geen preek-consent moet worden verleend vóór ze hun preparatoir-examen met goed gevolg hebben afgelegd.

Prof. Rutgers antwoordt, dat de theologische professoren het in dezen met den heer Grosheide geheel eens zijn; doch hier kan de zaak bezwaarlijk worden besproken; ze behoort op de Generale Synode te huis.

De heer *Grosheide* dankt voor het antwoord.

Het jaarverslag wordt nu goedgekeurd, onder dank aan heeren Directeuren bij monde van den *Voorzitter*, die ook den heer *Jac. van Oversteeg* dankt voor diens arbeid ten behoeve der Vereeniging.

De heer *G. H. A. Grosheide* brengt rapport uit voor de Commissie van Toezicht over de rekening van 1907 en zegt, dat er door de Commissie niet anders dan met grooten lof kan worden gesproken over de keurig gevoerde administratie, die aan de strengste eischen beantwoordt.

De uitslag der stemming voor een lid in het Bestuur wordt nu bekend gemaakt. In de vacature-Ruys werd gekozen met 28 stemmen de heer *D. Schut*; op den heer *L. G. Weisz* werden 15 stemmen uitgebracht.

De heer *Schut* verklaart, onder het applaus der vergadering, de benoeming aan te nemen.

Als lid der Commissie van Toezicht in de vacature-L. G. Weisz is gekozen de heer *J. Balhuysen*, wien van deze benoeming zal worden kennis gegeven.

De bepaling der plaats waar de volgende jaarvergadering zal worden gehouden, wordt aan Directeuren overgelaten.

Aan de orde komt nu het voorstel tot herziening der statuten. Het voorstel luidt:

Art. 14 oud: De Vereeniging wordt opgericht voor den tijd van 29 jaar en 11 maanden, welke gerekend worden een aanvang te nemen op den dag der teekening van het Koninklijk besluit, waarbij deze statuten zullen worden goedgekeurd en de Vereeniging zal worden erkend.

Art. 14nieuw te lezen: De Vereeniging wordt opgericht voor den tijd van 29 jaren en 11 maanden, aanvangende den 12 Februari 1879.

Bij het verstrijken van genoemd tijdvak, wordt zij opnieuw aangegaan voor den tijd van 29 jaar en 11 maanden.

De *Voorzitter* wijst met een kort woord op de beteekenis dezer herziening. Het verlengen van den bestaanstermijn stemt tot groote dankbaarheid. We leefden niet slechts; vervulden niet alleen een belangrijke taak, maar er is nog een toekomst door de gunste Gods voor ons weggelegd. De verwachtingen die men bij de oprichting der Vereeniging koesterde, zijn meer dan vervuld. Vroeg men toen wel eens: wat zal van die stichting worden? — niemand in Nederland vindt het thans vreemd, dat deze statuten-wijziging wordt behandeld.

Het voorstel wordt bij acclamatie goedgekeurd.

De Voorzitter deelt mee, dat er van *Ds. B. van Schelven* een telegrafisch bericht is ingekomen, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen. Hij wenscht haar Gods zegen toe.

Bij de omvraag ontvangt de heer *Bolman* het woord.

Spreker betreurt het, dat onze veelgeliefde *Dr. Kuyper* op deze jaarvergadering niet tegenwoordig kon zijn, en hij stelt daarom voor aan dezen stichter onzer vereeniging een telegram van hulde te zenden.

Hier wordt de spreker door zulk een uitbarsting van geestdriftig gejuich in de rede gevallen, dat zijn verdere woorden onverstaanbaar zijn.

Ds. Diemer heeft intusschen het woord gevraagd. Na het bedaren van het applaus verklaart deze, dat hij 't zelfde voorstel had willen doen en zich nu bij het gesprokene van den heer Bolman aansluit.

Nadat nieuwe toejuichingen een einde namen staat *Prof. Mr. P. A. Diepenhorst* op. Deze zou 't niet goed kunnen keuren dat alleen uit de vergadering een stem opging om Dr. Kuyper te eeren; ook uit den kring der professoren behoort dit te geschieden. Zij ook eeren den man, die onze Univeraiteit mee in het leven riep en haar diende met zijn schitterende gaven. Zij verheugen er zich in dat het aantal zijner geestelijke zonen zoo groot en zoo krachtig is, ze zien in hem, wat in Friesland's hoofdstad niet vreemd klinken zal, den *Us Heit* van ons Christelijk Hooger onderwijs. Voor Dr. Kuyper geen standbeeld; in de Tweede Kamer zei Mr. Tydeman dat het Nederlandsche volk zijn groote mannen niet uit handen van den heer Heemskerk ontvangt. 't Zij zoo; voor Dr. Kuyper behoeft geen marmeren beeld te worden opgericht; hechter dan 't hechtste marmer is zijn gezegende arbeid, dien hij verrichte ten behoeve van het volk van Nederland.

Een salvo van applaus volgt op deze woorden.

De *Voorzitter* deelt mee, dat aan den wensch der sprekers met liefde zal worden voldaan.

Het telegram aan Dr. Kuyper verzonden luidt aldus:

„De vergadering verklaart haar onverzwakte liefde voor nu en immer aan den Us Heit van ons Hooger Onderwijs."

Ingekomen was voorts nog een telegram van de heeren *Van Heemstra*, *De Waal Malefijt* en *Brummelkamp*, waarin deze heeren, door de Kamerzitting verhinderd naar Leeuwarden te komen, hun beste wenschen voor de vergadering uitspraken.

Prof Rutgers dankt den Voorzitter voor diens leiding van de jaarvergadering, die na het lezen der korte notulen door den heer *Krap*, door *Ds. W. A. Van Es* met dankzegging gesloten wordt.

DE MEETING.

Des namiddags te 2 ure was de zaal weer stampvol. Voorzitter was *Prof. Mr. D. P. D. Fabius*, die onmiddellijk het woord gaf aan *Prof. Dr. H. H. Kuyper* tot het houden van een referaat.

De spreker, zich verheugende dat hij te Leeuwarden, waaraan zoo menige herinnering hem verbond, mocht optreden, zette eerst uiteen, waarom hij dit onderwerp juist voor deze vergadering gekozen had. In Friesland was de Friesch Christelijk Historische partij ontstaan, die in Dr. Hoedemaker een profeet Gods eerde. In het program van beginselen in 1893 door Dr. Hoedemaker voor deze partij ontworpen op grond van Art. XXXVI der belijdenis, eischte deze, dat de Overheid zou breken met de neutraliteit, en aan alle nationale instellingen, dus ook aan de openbare Universiteiten, haar Christelijk, Protestantsch, Gereformeerd karakter zou hergeven. Indien men daarmit echter zou willen afzien, dat volgens deze partij de Overheid aan alle hoogleeraren der staatsuniteiten den eisch moest stellen, dat zij met de Gereformeerde belijdenis instemden, dan vergiste men zich. Hoe sterk deze partij principieel op de handhaving van Art. XXXVI nadruk legt, in de practijk wil zij van wat onze vaderen met dat artikel bedoeld hebben, niets weten. Dat blijkt ook hier. Want in het concept-program van deze partij, gepubliceerd in *De Banier* van 17 Juni 1908, wordt alleen als eisch gesteld, dat de Overheid de openbare Universiteiten in stand moet houden ter ontwikkeling van het wetenschappelijk karakter der natie, en dat zij op wetenschappelijk gebied belijdenis moet doen van de Christelijke religie, door de instelling eener faculteit van godgeleerdheid op den grondslag der Openbaring, en voorts de wetenschap aan niet een dogma heeft te binden. De spreker meende dat deze voorslag denken deed aan het spreekwoord van bergen, die baren, en wier vrucht een muis is. Het herstel van het Gereformeerd karakter der Landsuniversiteiten zal zoodoende hier op neerkomen, dat er een Theologische faculteit komt, beter geschikt voor de Hervormde Kerk; maar dat de overige faculteiten geheel vrij zullen blijven om van deze Staatstheologie haar licht te ontvangen of niet.

De Christelijk Historische partij treedt hiermede lijnrecht op tegen Groen, die na 1862 juist als eisch had gesteld, dat de Theologische faculteit aan de openbare Universiteiten moest worden afgeschaft. Hij wilde geen fictie, waardoor het volk misleid zou worden. Gelijk hij zelf aan Da Costa schreef, moest de onmogelijkheid om in de openbare instellingen het Christelijk beginsel in te brengen, ons volk de noodrakelijkheid doen inzien, om eigen inrichtingen te stichten.

Al bleek echter uit dit concept-program, hoe weinig ernstig hier de poging bedoeld was, om aan de openbare Universiteiten haar Christelijk karakter terug te schenken, waar men het wetenschappelijk onderwijs aan niet één dogma, zelfs niet aan de belijdenis van het bestaan Gods binden wilde, toch was daarmede de vraag zelf nog niet beantwoord, of die kerstening niet wenschelijk en mogelijk was.

Vóór dat de spreker die vraag beantwoordde, toonde hij eerst aan, dat het antwoord noch door persoonlijk belang, noch door partijdigheid voor de Vrije Universiteit werd ingegeven. Bij de stichting der Vrije Universiteit was het eigenlijk doel niet geweest een *bijzondere* Universiteit in het leven te roepen, maar om de ongeloofspropaganda van de openbare Universiteiten tegen te gaan. Het doel was daarom nooit sectarisch om een deel van ons volk te behouden, maar *nationaal*, om heel het volk tot zegen te zijn. Groen noemde de bijzondere school de Christelijk *nationale* school, omdat in deze school de nationale traditie voortleefde. En zoo droeg ook de Vrije Universiteit van haar stichting af een *nationaal* karakter. Gesteld, dat het gelukte den volksgeest zoo om te zetten, dat ons Nederlandsche volk in zijn geheel weer den God der vaderen diende, en de Overheid daarom besloot de Openbare Universiteiten weer op den grondslag van Gods Woord te stellen, dan zou de Vrije Universiteit haar roeping toch vervuld hebben en verdwijnen kunnen. En bij de talrijke vacaturen, die dan aan de Openbare Universiteiten ontstaan zouden, zou allicht voor de hoogleeraren der Vrije Universiteit wel een staatsprofessoraat zijn weggelegd.

Thans tot de vraag zelf komende, verklaarde de spreker zich zeer goed te begrijpen, dat de leuze van kerstening der openbare instellingen door de Overheid bij het volk wel ingang vindt.

Drieërlei schijnt daarvoor te pleiten. Voorcerst, dat elk goed Calvinist niet rusten mag, voordat alle gaven en talenten dienstbaar worden gesteld aan de *eere Gods*. We mogen er niet mee tevreden zijn, dat de Vrije Universiteit op het gebied der wetenschap voor de eere Gods opkomt; op elke school, hoog of laag, moet God weer gediend worden. En waar de Overheid Gods dienaresse is, en al haar gezag van God ontving, daar is het haar roeping, zoo zegt men, om de nationale instellingen aan dat heerlijke doel te doen beantwoorden. Ten tweede beroept men er zich op, dat onze Landsuniversiteiten krachtens haar *oorsprong* zijn opgericht bepaaldelijk voor de *Gereformeerde religie*, daar aan haar glorie en roem hebben te danken gehad, en we daarom een recht hebben op dit ons vaderlijk erfdeel. Waar men in de derde plaats nog aan toevoegt, dat de Vrije Universiteit een *klein getal* studenten trekt, de *groote meerderheid* aan de Openbare Hoogescholen blijft studeeren, en het toch niet geoorloofd is deze jonge mannen, uit wie straks de geestelijke leiders voor het volk voortkomen, aan de ongeloovige wetenschap over te laten.

En niet alleen, dat men zoo de wenschelijkheid bepleit, maar men acht die kerstening der Openbare Universiteiten ook zeer wel mogelijk. Dat Groen in 1862 den godsdienstloozen staat aanvaardde, en daarom in de bijzondere scholen zijn kracht zocht, was ongeloof, zoo zegt men. Het geloof vraagt niet naar de werkelijkheid, maar alleen naar den eisch van Gods Woord. Intusschen, al kan dit aan Groen vergeven worden, omdat de invloed van het Christelijk volksdeel zoo gering was, de antirevolutionaire partij heeft, wat Groen een *noodzakelijk kwaad* noemde, tot dogma van de staatkunde gemaakt. Thans, nu de Christelijke volksactie zooveel sterker is, reeds ten derde male een Christelijk ministerie optrad, is het tijd om weer te keeren naar het door Groen nooit prijs gegeven ideaal van den Christelijken staat. De voorgewende neutraliteit is onhoudbaar gebleken. Steeds meer stemmen gaan op, om de lagere school weer te kerstenen door bijbel en gebed op de staatsschool in te voeren. En wanneer de Christelijke regeering maar bij elke vacature aan de Openbare Universiteiten een gelooviq man van wetenschap benoemt — wat haar plicht en roeping is — worden de Landsuniversiteiten van zelf weer Christelijk.

Na zoo de argumenten, die vóór het herstel van het Christelijk karakter der Openbare Universiteiten pleiten, uiteengezet te hebben, erkent spreker, dat hier metterdaad een uiterst moeilijk probleem aan de orde is gesteld. Bij de lagere school kan tot op zekere hoogte nog van neutraliteit sprake wezen, bij de Hoogere niet, omdat het wetenschappelijk onderwijs met de diepste beginselvragen elk oogenblik in aanraking brengt. En waar de benoeming van de hoogleeraren aan de Universiteiten rechtstreeks door de Regeering geschiedt, kan de Christelijke Regeering op den duur geen mannen benoemen, die tegen de Christelijke levensbeschouwing overstaan. Een Christelijke Overheid mag niet een daad verrichten, waardoor het Christelijk karakter van het volksleven ondermijnd zou worden.

Een oplossing van dit vraagstuk wil de spreker in deze ure niet geven. Verschillende wegen zijn daartoe reeds aangewezen: de Overheid zou de Openbare Universiteiten kunnen verdeelen onder de drie voornaamste richtingen, die in ons volksleven voorkomen. De Gereformeerde, de Roomsche en de Humanistische. De Overheid zou zich geheel van het gebied van het Hooger Onderwijs kunnen terugtrekken, en dit aan bijzondere vereenigingen kunnen overlaten. En ook zou de Overheid één Universiteit financieel in stand kunnen houden, met het recht voor iedere groep of partij, om daar hoogleeraren aan te stellen. Verschillende oplossingen zijn dus mogelijk, maar de vraag is thans alleen, of die oplossing kan gevonden, doordat alle openbare Universiteiten weer een Christelijk karakter krijgen.

Spreker acht dit *noch wenschelijk, noch mogelijk*.

In de eerste plaats niet wenschelijk. Aan een herstel van het *Gereformeerd* karakter der publieke Universiteit, gelijk onze vaderen dit wilde, is in onze dagen niet te denken. Dr. Hoedemaker leeft ook hier van utopieën, maar mist practischen zin. Zijn volgelingen, die zijn ideeën practisch willen toepassen, vragen dan ook alleen herstel van de Theologische Faculteit, maar willen van een confessioneelen band voor de Hoogeschool als geheel niet weten. Gelukt het dit plan door te voeren, dan zullen onze Lands-Universiteiten meer Christelijk *heeten*, maar zonder het te *zijn*. Daarin schuilt het gevaar, dat een schijn christendom, een fictie, het volk misleiden zal. Spreker wees er op, hoe Groen, toen men ook uit vrees van de concurrentie der bijzondere school weer den bijbel op de openbare school wilde invoeren, en sommige predikanten in de Hervormde Kerk met dit denkbeeld dweepten, daartegen gewaarschuwd had, omdat deze *kleur of tint van christelijkheid* alleen diende: om de opkomst eener christelijk nationale school te beletten. Het zou schijn-christendom zijn om het echte christendom tegen te staan.

Herstel van het echt-christelijk, protestantisch, gereformeerd karakter der publiek Hoogescholen acht spreker in onzen tijd *onmogelijk*. Voorcerst, omdat, al verbiedt de Wet dit niet met zoovele woorden, het in strijd is met den geest onzer Staatsinrichting, die elke begunstiging van een bepaalde gezindheid verbiedt. Grondslag van onze Staatsinrichting is de erkenning van het gelijk recht der gezindheden. Die erkenning is bovendien, gelijk Groen terecht opmerkt, niet een keten, aan de protestantsche bevolking om den hals geworpen, maar moet door ons gehandhaafd in het gevoel van onze Christelijke sterkte.

Ten tweede, omdat een dergelijke bevoorrechting van de Gereformeerden terstond de saamwerking met de Roomsche partij zou doen ophouden en dan van een Christelijke Regeering wel geen sprake meer zou kunnen zijn.

Ten derde, omdat de Regeering, zelfs indien ze door benoeming van alleen gelooviqe hoogleeraren de Openbare Universiteiten kerstenen wilde, daarvoor geen mannen zou vinden, waar zelfs de Vrije Universiteit zooveel moeite heeft hoogleeraren te benoemen.

Ten vierde, omdat geen de minste waarborg kan gegeven, dat voortdurend een Christelijke Regeering zal optreden en al maakte men de Lands-hoogescholen in naam Christelijk, toch heusch niet verwacht kan worden, dat een Ministerie-Van Houten of Goeman Borgesius Christelijke hoogleeraren aan deze Universiteiten zou benoemen.

Ten slotte herinnerde spreker er aan, — waar het bezwaar toch bleef drukken, dat de publieke Universiteiten dan neutraal zouden blijven; hoe Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman in Aug. 1905 in *De Nederlander* op dit bezwaar van Ds. Wagenaar geantwoord had: Is dat het bezwaar, dan vragen we in de eerste plaats: indien allen doen kunnen, wat ze zelf willen, dan zijn de Staatsinstellingen waarop gij doelt, *eigenlijk overbodig*; zij kunnen, neutraal of niet, geheel verdwijnen. Is er eenig Christelijk beginsel, dat een openbare school — hoog of laag — eischt? Zoo neen, dan heeft de Overheid haar plicht gedaan, indien zij aan alle Christenen het oprichten van eigen scholen mogelijk maakt, tenzij men de in onze dagen monsterachtige leer wilde huldigen, dat de Overheid de burgers dwingen mocht in te gaan.

Met dat woord vereenigde spreker zich van harte.

Met langdurige toejuichingen werd de spreker voor zijn bezielende rede beloond.

De *Voorzitter* gaf nu gelegenheid tot debat.

De heer *J. Kuiper*, hoofd eener Chr. school te Leeuwarden, vroeg het woord, en begon toen een uitgebreid opstel voor te lezen, waarin hij trachtte aan te toonen, dat de door den inleider gestelde vraag op een bevestigende beantwoording recht had. Het was z. i. een quaestie van veel of weinig geloof; ook in het najagen van het maatschappelijk ideaal zoeke men de verwezenlijking der bede: Uw wil geschiede.

Het referaat van den heer Kuiper raakte op zijn hoogst slechts zijdelings de door den inleider gebezigde argumenten.

De vergadering hoorde de voorlezing van het opstel met kalmte aan; de *Voorzitter* maakte na het eindigen daarvan de opmerking, dat hij gaarne alle ruimte voor debat wilde toestaan, maar dat het toch noodig was, indien men kwam debatteeren, op de argumenten van den inleider te letten; wat hier in 't geheel niet was geschied.

Het woord werd nu gevraagd door *Prof. Anema*, die opmerkte, dat in de behandelde quaestie twee beginselen schuilen, een primair en een afgeleid beginsel. Het primaire is dit, dat in ons vrije Nederland ieder ouder zijn kinderen moet kunnen laten opvoeden in de beginselen die hij liefheeft en voor de beste houdt. En de tweede vraag is: hoe moet dat geschieden.

Wat nu het primaire beginsel aangaat, dit laat niet toe dat we eerst eens zien wat de stembus oplevert, om dan, bij een rechtsche meerderheid, te beproeven of men niet kan komen tot de kerstening der openbare instellingen van onderwijs. Neen, we wenschen vrijheid; voor ons zelven, maar ook voor anderen. We zijn afkeerig van allen dwang, wij vooral, die de beteekenis van den dwang op onderwijsgebied aan den lijve hebben gevoeld. Vrijheid voor allen, dat staat bij ons als een paal boven water.

Over de tweede vraag, hoe die vrijheid aan allen te waarborgen, is het oordeel verschillend; dat verschil is zoowel van paedagogischen als van wetenschappelijken aard. De ouders moeten de beginselen bepalen, waarin zij hun kroost willen zien opgevoed; doch de Staat zal de zorg op zich moeten nemen voor de handhaving van het wetenschappelijk peil van het anderwijs; en hij zal de onderwijsinrichtingen financieel te hulp moeten komen. Christianiseering van de openbare Universiteiten mag niet; dat zou met ons vrijheidsbeginsel in botsing komen. Wat hebben wij nu onder de huidige omstandigheden te doen? Wel, wij moeten ons sterk maken. Sterk in eigen kring, opdat we, zoo dat noodig is, een krachtige vuist kunnen zetten. Als we niet zelf sterk zijn, dringt men ons, dat leerde de ervaring, in een hoek. Daarom is het noodig dat onze kracht niet vermindere, maar toeneme. We hebben er behoefte aan dat we gesteund worden door aller liefde, aller toewijding, door gebed en door gaven; het noodig, dat van den band der liefde die ons bindt ook maar niet een rafeltje loslate. (Applaus).

Prof. Rutgers meent dat we hier eigenlijk twee referaten hebben gehad; een van den inleider, en dan nog een soort co referaat, dat we aan den heer Kuiper te danken hebben. De heer Kuiper had zich prijzenswaardig op deze meeting voorbereid, doch doordat hij nu zich bepaalde tot hetgeen hij reeds vroeger had opgesteld, hield hij in 't geheel geen rekening met het betoog van den inleider; de inleider werd door den opponent in het geheel niet geraakt. Eerder het tegendeel. Immers, de heer Kuiper stelde vooral zijne idealen in het licht; en als 't daar om gaat zijn wij 't in heel veel opzichten met elkander eens. Edoch, wanneer sprake is van de roeping der Overheid ten aanzien van Kerk, School, Universiteit, enz., dan moet zeker het ideaal worden in het oog gehouden, maar heeft men voor de regeling met de practische werkelijkheid te doen. En het is hier de vraag van practisch handelen. De Kerk moest één zijn, volkomen juist; maar zij *is* het nu eenmaal niet; dus hebben we hier op aarde met die gedeeldheid rekening te houden. Eerst in den hemel valt de gedeeldheid weg, maar nu kan geen Overheid doen, alsof zij ook hier reeds was weggevallen. Er moest ook geen roof zijn, geen moord, geen diefstal. Doch kan nu de Overheid zeggen: omdat in den hemel geen roof, moord of diefstal zullen voorkomen, daarom schaffen wij op aarde de strafwetten maar af? Immers neen. Het gaat hier over aardsche instellingen en verhoudingen; over practische regelen, die de Overheid te treffen heeft; en daarmee heeft de heer Kuiper niet gerekend.

De heer *Kuiper* wenscht nog een enkel woord van repliek te zeggen; al wat hij bedoelt is: het ideaal hoog houden en met de praktijk rekenen.

Prof. H. H. Kuyper brengt allereerst dank aan de heeren Anema en Rutgers voor den steun dien zij hem boden; ook spreekt hij zijn erkentelijkheid er over uit, dat de heer Kuiper in deze meeting zijn meening wilde doen hooren. Toch geeft hij dezen spreker in bedenking de zaak nog eens goed te overwegen. Leven door het geloof, natuurlijk; de geachte opponent meent toch niet, dat de Calvinisten dat niet zouden willen?

Acht hij voorts dat wij niet zouden willen arbeiden in het belang van heel ons volk? Maar dan heeft hij slecht naar de inleiding geluisterd; werd niet herinnerd hoe Groen van Prinsterer's werk de nationale idee op den voorgrond bracht; hij sprak van de Christelijk *Nationale* School. Toch gelooft Spr. niet aan de herleving van heel ons volk in Christelijken, in Gereformeerden zin; de praktijk wijst die richting niet uit. Een Gereformeerde Staatskerk, spreker zou haar niet terug begeeren; in de dagen van haar bestaan was er ook over haar veel te klagen, wat met voorbeelden wordt aangetoond. Het verschil tusschen Spr. en de Christelijk Historischen zit meer hierin, dat deze laatste het Christelijk beginsel als een soort zuurdeezem in de openbare instellingen willen inbrengen. Dat wilden mannen als Beets, Chantepie en Gunning; daarvan verwachtten zij heil. Daarom namen zij een plaatst in aan de openbare Universiteiten. Doch Groen riep de natie naar de vrije school, om daar het beginsel in zijn volle kracht te kunnen handhaven. En wie heeft nu in de historie gelijk gekregen? Wat is de vrucht van den arbeid der mannen, als Beets en Chantepie en Gunning? Zien we het dan niet, dat de ethischen nóg verder wegzinken dan de modernen. Men schold Groen voor sectarist en separatist; men verweet hem dat hij alles prijs gaf; maar juist Groen heeft vrucht op zijn werk gezien; aan hem is het woord vervuld: „die zijn leven zal willen verliezen om mijnentwil, die zal het behouden." Als we in onze dagen iets zijn; een plaats hebben in ons land en onder ons volk, dan is dat te danken aan Groen van Prinsterer; in waarheid een stad op een berg, een licht op den kandelaar. (Applaus).

De Voorzitter dankte den inleider en hen die aan het debat hadden deelgenomen. Hij wees er op hoe ook door deze bespreking weer duidelijk was geworden, dat ons streven en werken bedoelt iets te doen om heel ons volk te redden van het verderf en te zegenen met waarheid.

Daarna werd de meeting gesloten.

Meer dan 100 personen vereenigden zich daarop aan een gemeenschappelijken maaltijd, waar nog vele goede woorden werden gesproken. Een heildronk van den voorzitter der tafel, *Prof. Fabius*, op H. M. de Koningin uitgebracht, werd met het zingen van het „Wilhelmus" beantwoord. Aan tafel kwam voorts het antwoord in, door Dr. Kuyper gezonden op het telegram, door de jaarvergadering tot hem gericht. Dat antwoord luidde:

Voor uw vriendelijk telegram mijn hartelijken dank. Het is mij leed, dat ik niet in uw midden kon zijn. Us Heit daarboven schonk ons de Vrije Universiteit. Zij zijn genade haar tot in lengte van dagen gegund en blijve vooral in Friesland de toewijding en de liefde van het Calvinistisch volk haar schragen. KUYPER.

Met gejuich werd dit antwoord ontvangen.

Verder werden de gebruikelijke heildronken uitgebracht; de Friezen zongen er hun eigen volkslied; het was een opgewekt, feestelijk samenzijn, dat den schoonen dag besloot.

In den avond werd de tchuisreis aanvaard. De Zuiderzee was verrukkelijk kalm. De ondergaande zon wierp haar laatste gouden stralen over het watervlak en kleurde de golven met purperen gloed; en dan zonk ze weg in de zee, om den volgenden morgen weer met heerlijken luister op te komen.

Beeld, zoo meenen we, van het werk onzer Vereeniging. Haar wettelijke bestaanstermijn is geëindigd; met dank en blijdschap mogen we er op terugzien; de nieuwe dag in haar leven breekt aan; hij brenge eveneens heil voor volk en vaderland.

Leestafel.

G. WISSE JR. *Geloof en Wetenschap*. Kampen. J. H. Bos, 1908. — Geen Volksboek, maar een boek voor studiemenschen is dit jongste werk van Ds. WISSE van DRIEBERGEN. Belangrijk reeds om het onderwerp, is het dit ook door de wijze van behandeling. Alvorens tot schrijven over te gaan, heeft de auteur zich blijkbaar met ijver en vlijt op de hoogte gesteld van zijn onderwerp. De gelukkige omstandigheid, dat DRIEBERGEN vlak bij RIJSENBURG en dicht bij UTRECHT ligt en de geachte schrijver dus twee belangrijke bibliotheken, die van het Groot-Seminarie en die van de Rijks-Universiteit in zijn nabijheid had, is zeer ten goede gekomen aan den vóór-arbeid. Een schat van litteratuur is kennelijk geraadpleegd, en dat met oordeel des onderscheids. En ook hierom maakt de wijze van behandeling dit werk belangrijk, omdat de stof niet alleen met groote nauwkeurigheid is verzameld, maar ook met scherpzinnigheid en wijsgeerigen zin is verwerkt. Laat mij er nog aan toevoegen, wat bij een werk als dit geen geringe verdienste is, — dat de heer WISSE zijn gedachten helder en duidelijk onder woorden weet te brengen. Zooals ik zeg, dit boek is geen populair geschrift, het is een studie-werk, maar wie met studie eenigszins vertrouwd is, zal het gemakkelijk verstaan en met klimmende belangstelling lezen.

Het werk dankt zijn ontstaan aan wat op den avond van 18 April van het vorige jaar gebeurd is.

Het was toen, dat Ds. WISSE, daartoe uitgenoodigd door de debatingclub van het Utrechtsche Studentencorps, een zevental stellingen verdedigde voor de studenten der Utrechtsche Akademie.

De toelichting dier zeven stellingen heeft de defendens daarna breeder uitgewerkt en die breedere uitwerking is geworden tot een boek met zeven hoofdstukken.

Voor in zijn boek geeft WISSE de zeven Utrechtsche stellingen, en om een denkbeeld van zijn werk te geven, laat ik ze hier afdrukken:

I. De Christelijke Religie is voor elk terrein des levens in het algemeen, en voor dat der wetenschap in het bijzonder, een zegen te achten, van blijvenden aard.

II. Geloof en Wetenschap zijn twee begrippen, die elkaar wel niet ten volle dekken, maar die toch allerminst een tegenstelling mogen worden geacht. Alleen misvatting over den zin dezer begrippen kan leiden tot zulk een verkeerde opvatting.

III. Terwijl het ongeloof op wetenschappelijk gebied vaak niet veel meer aanbiedt dan een negatief voor-oördeel, en al minder waarde hecht aan het begrip »norm der waarheid« — bezit het geloof in zich een stuwkracht tot positieven systematischen wetenschappelijken arbeid; en handhaaft het de objectiviteit der absolute normen.

IV. Ook het aan dusgenaande »dogmatische-principia« gebonden wetenschappelijk onderzoek mag daarom nog niet (als ware dit in strijd met de vrijheid der wetenschap) achtergesteld worden bij het dusgenaamde »onbevooroordeelde« wetenschappelijk onderzoek.

V. Over de prima principia valt niet in empirischen zin te debatteeren. Zij berusten voor een ieder op onmiddellijke aanschouwing of geloof. Men mag elkaar à priori uit wetenschappelijk oogpunt er niet om achter stellen.

VI. Van de waarheid van het door ons beleden stelsel kunnen we elkaâr niet op empirische of op dialectische manier overtuigen. Waarheid berust als waarheid niet op uitwendig bewijs.

VII. Voor het Chr. geloof bepaaldelijk is dit geen te kort te achten; maar veeleer als op de lijn van zijn goddelijk karakter. Geheel naar den eisch der logica moet hier het »inwendige« bewijs staan boven het uitwendige.

Aan duidelijkheid van formuleering laten deze stellingen niets te wenschen over. En daardoor wordt ons ook terstond een inzicht gegeven in het werk zelf, dat van deze zeven stellingen de breedere toelichting is.

Naar goed geschoold logisch denken begrensd, bepaald WISSE de stof waarover hij het heeft. Geloof en Wetenschap zijn ook voor hem twee. Twee begrippen die elkaar niet dekken, maar ook geen twee begrippen, die een tegenstelling vormen. En hij verzuimt dan ook niet deze twee begrippen scherp te definieeren.

Dit is een oude, maar beproefde methode.

Zoo alleen is spraakverwarring en daarmee saamhangende begripsverwarring te voorkomen.

En dat nu Geloof en Wetenschap geen tegenstelling mogen worden geacht, wordt metterdaad aangetoond

Dit geschiedt in het 2e hoofdstuk, nadat bij wijze van Inleiding een hoofdstuk over *de christelijke religie en haar zegen voor de Wetenschap* voorafging. In hoofdstuk 3 wordt gehandeld over: *de positieve waarde van het Geloof boven het Ongeloof in de Wetenschap*. Dan volgt als hoofdstuk 4: *dogmatische Wetenschap*; als 5: *Prima Principia*; als 6: *De Waarheid en haar Getuigenis*; terwijl het slothoofdstuk gaat over: *het Geloof en zijn eigen Methode*.

En wat de geachte schrijver met dit alles bedoelt, is: een poging te doen èn om de beschuldiging als zou het Geloof vijandig aan de Wetenschap zijn, — te weerleggen; èn de eischen van het ongeloof gesteld aan het geloof, die in strijd met de natuur des geloofs en de bevoegdheid der wetenschap zijn, — altewijzen.

En dit tweeërlei pogen is uitnemend geslaagd.

Wie, vooral onder de jongeren, voor zich zelf weten wil hoe men van positief Christelijke zijde over de verhouding van Geloof en Wetenschap denkt, leze en bestudeere dit werk.

De talentvolle prediker en trouwe pastor van DRIEBERGEN, die aan zijn ambtelijke werkzaamheden nog tijd wist te ontwoekeren voor dezen ernstigen wetenschappelijken arbeid, heeft aanspraak op dank.

Zulk een arbeid komt niet alleen de Gemeente ten goede, wijl, vooral in onzen tijd, een helder inzicht in de verhouding van Geloof en Wetenschap onmisbaar is voor hem, die aan de Gemeente het Woord heeft te bedienen, maar kan ook in breeder kring van nut zijn.

Officieele Berichten.

Kort verslag van de vergadering der Classis Utrecht, op Woensdag 3 Juni 1908 te Utrecht.

Artikel I. Ds. Breukelaar opent, namens de Kerk van Utrecht, de vergadering, laat zingen Ps. 84 : 3, leest Hand. 1 : 13 en gaat voor in den gebede.

Artikel II. Het onderzoek der credentiebrieven wordt opgedragen aan Ds. Verhoef en Br. G. Prang. Ds. Verhoef brengt rapport uit. Alle Kerken zijn wettig vertegenwoordigd. Zuilen vaardigde een diaken af. Dezen Br. wordt keurstem verleend. Voor 't persverslag wordt aangewezen Ds. Brouwer Jr. In het Moderamen nemen naar toerbeurt zitting: Ds. Buitenhuis, Praeses, Ds. Bouma, Assessor, en Ds. Breukelaar, Scriba.

Artikel III. Op verzoek van den Praeses doet Ds. Wisse voorlezing van de notulen. Deze worden goedgekeurd, na een enkele opmerking.

Artikel IV. Omvraag naar Art. 41 K. O. en naar Art. 5 der Classicale Regeling.

De Kerk van De Bilt zegt *f* 5 meer toe voor de Zending. Zuilen zegt *f* 5 toe. Aan de Kerk van Doorn wordt advies gegeven. Voor de verhoogde bijdrage, de zending betreffende, zal Doorn *f* 5 meer bijdragen. Montfoort zal *f* 5 meer geven voor bovengenoemd doel. De afgevaardigden dezer Kerk vragen op den steun der Classis ad *f* 200 te blijven mogen rekenen. Eer de Classe op deze zaak kan ingaan, moet door haar worden goedgekeurd de acte van combinatie tusschen de Kerken van Montfoort en Linschoten.

In zake een tuchtzaak wordt advies gevraagd en ontvangen.

De Praeses sluit de morgenvergadering, en verzoekt Ds. Schock voor te gaan in dankzegging.

Na de pauze zet de Praeses de omvraag voort. De Kerk van Lopik verhoogt haar bijdrage met *f* 5 voor de Zending. Vreeswijk zegt *f* 20 steun toe. Mededeeling wordt gedaan, dat de leden der Kerk van Jutfaas voortaan in alle rechten der Kerk van Vreeswijk zullen deelen.

Een voorstel van Br. van Zanten, overgenomen door Ds. Buitenhuis, luidend: „De Classes Utrecht der Geref. Kerken, vergaderd op Woensdag 3 Juni 1908, verzoekt aan de Particuliere Synode van Utrecht, te houden op 10 Juni 1908 te Zeist, om aan de in dit jaar te houden Generale Synode van Amsterdam te vragen, dat zij er zich over uitspreke, of de leden eener niet-geïnstitueerde Kerk, welke inwonen bij een genabuurde Kerk, daar al of niet kunnen en moeten aangemerkt worden als leden met volle rechten", wordt aangenomen.

Artikel. V. Aan Ds. Ruys wordt acte van afscheid verleend, gehoord de verklaring der Kerkeraden van Montfoort en Linschoten.

Artikel VI. Overzien van het Agendum voor de particuliere Synode. Over het voorstel A. Amersfoort wordt uitvoerig gesproken.

Artikel VII. Rapport der Deputaten voor het ontwerpen van belijdenisvragen. Namens Deputaten ad hoc geeft Ds. Breukelaar een toelichting in zake den arbeid, en de vragen, toegezonden aan de Kerken der Classe.

De uitvoerige discussie over deze zaak wordt gestuit om een pauze te houden.

De Praeses stelt na de pauze punt 7 weer